

DEEL VII

Ouder, wijzer, groener

De volksbeving zal uiteindelijk het tijdperk der ouderen inluiden. De babyboomers worden bejaard. En een lage vruchtbaarheid zal ervoor zorgen dat de wereld ook na hun dood oud blijft. De wereldbevolking zal snel voor het meerderdeel boven de vijftig zijn. De impact van die revolutie in de levensduur zou weleens signifikanter kunnen zijn voor de mensheid dan alle andere. Moeten we bang zijn voor de opkomst der gerimpelden? Immers, wie moet voor ze zorgen? Of zal hun volwassen invloed orde brengen in onze chaotische wereld? Na de gisting van de adolescenten in de twintigste eeuw heeft de mensheid wellicht behoefte aan de meer bezadigde en wijze invloed van een verouderde maatschappij. Dat zou zowel de redding kunnen zijn van de Homo sapiens als van onze planeet.

26 HET TIJDPERK DER OUDEREN

Ushi Okushima is de oudste inwoner van Ogimi, de oudste gemeenschap van Japan, het oudste land in de wereld. In 2008 was ze 105 en depte nog steeds een beetje Franse parfum achter haar oren en nam een slokje van het plaatselijke vuurwater, om vervolgens de dansvloer van het dorp op te gaan en een traditionele Japanse volksdans te tonen. Ushi is geboren in het Japan dat nog maar net het tijdperk van de shogun, de krijgsheren, achter zich had gelaten. Nu werkt ze twee keer per week in een winkel, waar ze groenten en fruit afweegt voor klanten die niet veel jonger zijn dan zij. En ze verleent audiëntie als de internationale media naar Ogimi komen om de geheimen te onttraadselen van het 'dorp met het lange leven'. Geen slechte reclame voor ouder worden. Voor de toekomst van de wereld.

Ogimi ligt aan de noordkust van het eiland Okinawa, de hotspot in de wereld voor het bereiken van een hoge leeftijd. Er zijn meer honderdjarigen dan waar ook. Een derde van de 3500 inwoners van Ogimi is boven de 65 en 11 zijn er boven de 100. De meeste zijn vrouwen, die voornamelijk zelfstandig wonen. Naast Ushi woont Matsu Taira, die net honderd is geworden en nog steeds de groenten die het hoofdbestanddeel van haar dieet vormen zelf kweekt en kookt. Is dat haar geheim? Zuinigheid helpt ook. Volgens de statistieken is Ogimi tevens de armste gemeenschap in de armste prefectuur van Japan. Wat het ook is, als we het in een flesje zouden kunnen doen, dan deden we het.

Het land van de rijzende zon is op topsnelheid het land van de ondergaande zon geworden. In 2005 werd Japan het oudste land van de wereld, met een gemiddelde leeftijd van 43 jaar, het dubbele van 1950. Het is vrijwel zeker het oudste land dat ooit heeft bestaan. Eén op de tien Japanners is boven de 75. Mannen hebben een levensverwachting van 79 en vrouwen van 86. En ze zijn nog gezond ook als bejaarden, ze slikken minder medicijnen dan de inwoners van vrijwel elk ander rijk land. Intussen loopt door de verlaagde vrucht-

baarheid het aantal arbeidskrachten terug. In de afgelopen tien jaar is het aantal Japanse werkenden onder de 30 met een kwart gedaald. Halverwege deze eeuw zullen er waarschijnlijk meer mensen boven de 80 zijn dan onder de 15 – alsmede een half miljoen mensen van boven de honderd, waarvan 90 procent vrouwen. Japan gaat voorop in de wereldmars naar het tijdperk der ouderen.

We beleven een revolutie van de levensduur. Hoera? Joseph Chamie, de voormalige topdemograaf van de VN, noemt het 'de grootste prestatie van de mensheid'. Een eeuw geleden was de gemiddelde levensverwachting in de wereld 30 jaar. In 1950 was het 46 jaar en nu is het 66. Dat is een toename van tussen de drie en vier jaar per decennium. De meeste mensen die in 1950 leefden zijn nu dood, maar de meeste mensen die in 2000 leefden zullen in 2050 ook nog leven.

De revolutie is wereldwijd. En ondanks grote verschillen in de gezondheidszorg is het een opmerkelijk democratische revolutie. Niet minder dan 140 landen hebben inmiddels een levensverwachting van boven de 70 jaar. Negentien landen halen 80 jaar of meer. Een eeuw geleden werden de Britten gemiddeld 47 jaar oud. Tegenwoordig zijn er nog maar 11 landen (allemaal Afrikaanse, met uitzondering van Afghanistan) die daar onder blijven. In de VS hebben de mensen tegenwoordig een levensverwachting van 78, maar dat geldt ook voor Albanië, Taiwan en Costa Rica, en in Sri Lanka en Venezuela en Mexico en onder de Palestijnen op de West Bank is het maar een jaar minder.

De cijfers van de levensverwachting geven de indruk dat de grote vooruitgang in levensduur te wijten is aan het verlengen van de levens van de bejaarden. Maar de revolutie in de levensduur geldt in net zo sterke mate voor het redden van de levens van jonge kinderen. Ook in de tijd dat we nog jager-verzamelaars waren, konden individuen die volwassen werden erop rekenen dat ze ongeveer de 60 zouden halen. Het grote probleem is altijd geweest om baby's volwassen te laten worden. Een kindersterfte van vijftig procent was normaal. Nog maar vijftig jaar geleden stierf in de meeste ontwikkelingslanden één op de zeven kinderen vóór het eerste levensjaar. Tegenwoordig is dat, buiten de Afrikaanse landen bezuiden de Sahara, minder dan één op de veertig. Een getal dat zelfs Groot-Brittannië en de Verenigde Staten pas in de jaren 1950 haalden.

De revolutie in de levensduur verandert het aanzicht van de samenleving. Er zijn meer rimpels dan pukkels, meer rollators dan driewielertjes, meer flesjes Sanatogen dan alcopops, meer pantoffels en pijpen dan sokjes en fopspenen en meer grijze macht dan stu-

dentemacht. Een *Commission on Global Ageing*, bestaande uit economen, ondernemers en politici, zei in 1999 dat de vergrijzing van de samenleving zal leiden tot een 'herstructurering van de economie, een nieuwe gezinsvorm, een andere politieke cultuur en zelfs een herschikking van de geopolitieke orde in de komende eeuw'. En in tegenstelling tot de meeste andere voorspellingen is dit een keiharde zekerheid. Als er geen wereldwijde pandemie uitbreekt, dan ligt de demografie vast. De mensen die dit laten gebeuren leven nu al, ze werken nu al voor hun pensioen. Vergrijzing is zowat de enige onstuitbare kracht die er nog is.

De vergrijzing raakt elk land, elke gemeenschap en bijna elk huishouden. En ze verandert de geografie. In Zuid-Europa zijn veel plattelandsgebieden toevluchtsoorden voor bejaarden geworden. In Japan lopen hele dorpen leeg, omdat de jongeren zijn weggetrokken en de ouderen sterven. Meer dan de helft van het land staat nu te boek als 'ontvolkt marginaal land' met *genkai shuraku*, ofwel 'marginale dorpen', waar meer dan de helft van de inwoners boven de 65 is.

Een halve eeuw geleden had Ogama, ooit een bloeiende gemeenschap aan het eind van een landweggetje aan de westkust van het hoofdeiland Honshu, 250 inwoners. Nu zijn het er nog acht, drie echtparen en twee alleenstaande vrouwen. Allemaal zijn ze met pensioen. Nu er geen nieuwkomers meer zijn, hebben ze een drastisch besluit genomen. Ze verkopen het dorp – de huizen en de rijstvelden en het landweggetje en de bosrijke heuvel – aan een afvalverwerkingsindustrie. Ogama wordt een vuilnisbelt. Alleen het Shinto-heiligdom op de heuvel zal blijven bestaan. Het geld van de verkoop wordt gebruikt om de laatste inwoners, en hun nogal talrijke familiegraven, elders onder te brengen.

Moeten we die grijze golf vrezen? Kunnen we die nieuwe regimenten bejaarden aan? Of moeten we ons er misschien op verheugen? Het lijkt tegenstrijdig om aan de ene kant bang te zijn voor een jeugdbult en vervolgens ook voor een meerderheid van bejaarden. Laten we eerst eens naar de nadelen van de vergrijzing kijken.

De Franse demograaf Alfred Sauvy waarschuwde een paar jaar geleden dat Europa de kans liep 'een gigantisch bejaardentehuis te worden'. Ben Wattenburg van het *American Enterprise Institute* waarschuwde in zijn boek *Fewer* ('Minder') dat de vergrijzing 'de werkelijke bevolkingsbom' van de eenentwintigste eeuw is. In de vs zullen tussen nu en 2030 zo'n 80 miljoen babyboomers met pensioen gaan. Tegen die tijd zal deze grijze generatie een vijfde van alle Amerikanen

uitmaken. Wie moet voor die pensioenen betalen? In 1945, het jaar van de eerste babyboomers, waren er voor elke gepensioneerde in de vs 42 werkenden. Nu zijn dat er nog maar drie, en dat getal zal verder dalen tot twee wanneer de babyboomers allemaal de pensioengerechtigde leeftijd zijn gepasseerd.

In Duitsland, Frankrijk en Japan zijn er nu al nog maar nauwelijks twee belastingbetalers voor elke gepensioneerde en in Italië al minder dan 1,3. De pensioenfondsen zaten al vóór de kredietcrisis van 2008 aan of boven hun plafond. Het aandeel pensioenen en gezondheidszorg voor bejaarden van het BNP nadert gemiddeld de 20 procent in Frankrijk en Duitsland. Tegen 2030 zal Italië boven de 30 procent zitten. Het kan niet anders of dat moet een rem op de economie zetten.

Sommige economen zeggen dat Japan de economische gevolgen al ondervindt van die vergrijzing. Ze zeggen dat het demografisch venster van het midden van de twintigste eeuw in de eenentwintigste eeuw is veranderd in een demografische barrière, omdat het groeiende aandeel van de bejaarden de economie leegzuigt. De Japanse topdemograaf Naohiro Ogawa van de Nihon Universiteit waarschuwde hier al in 1984 voor. Ik weet nog dat ik hem citeerde in een artikel dat ik destijds schreef. 'Als gevolg van een afnemende groei van het aantal arbeidskrachten... zal de Japanse economie waarschijnlijk in het eerste kwart van de volgende eeuw stagneren en zakken naar een jaarlijks groeicijfer van één of zelfs nul.' In werkelijkheid beleefde Japan in de jaren 1990 al een grote financiële crisis en een economische stagnatie. Uit dat dal is het land nooit meer opgeklommen. Er waren ongetwijfeld ook andere factoren in het spel, maar de samenloop is opvallend.

Wacht de hele wereld hetzelfde lot? De wereldeconomie als geheel heeft in de afgelopen decennia de vruchten geplukt van een demografisch venster. Naarmate de babyboomers van het midden van de twintigste eeuw aan het arbeidsproces gingen deelnemen en een dalend vruchtbaarheidscijfer het aantal afhankelijken verminderde, bloeide de wereldeconomie. Maar dit is waarschijnlijk de laatste keer in de geschiedenis dat we meer jonge dan oude mensen zullen hebben. Rond 2015 zullen we een omslagpunt bereiken, wanneer de babyboomers met pensioen gaan. We moeten vrezen dat de *baby bust* ook een economische *bust* zal geven.

In 2001 werd op een conferentie van de *Commission on Global Ageing* in Tokio gewaarschuwd dat de wereld voor een 'vergrijzings-

recessie' stond die de 'welvaart in de wereld kan aantasten'. Sommigen zullen zich na de wereldwijde recessie van 2009 misschien afvragen of we er niet al midden in zitten.

Het proces van vergrijzing is het verst gevorderd in Europa en Japan. Maar de grijze golf spoelt ook in hoog tempo over de rest van Azië. In 2030 zal een derde van de Japanse bevolking boven de 65 zijn, en in Taiwan, Zuid-Korea en Singapore zal dat bijna een kwart zijn. In Latijns-Amerika en het Caribisch gebied zal het aandeel bejaarden in de bevolking tegen 2030 verdubbeld zijn, verdrievoudigd in Colombia.

China heeft nu al meer bejaarden dan enig ander land in de wereld, zegt Xiao Caiwei, internationaal directeur van het Chinese Nationaal Comité voor Vergrijzing. Maar door de naschok van de éénkindpolitiek zal de vergrijzing daar een wel erg navrant verloop hebben. Misschien zal die politiek op de lange termijn wel een demografische nachtmerrie tot gevolg hebben. Tegen 2050 zullen er in China 400 miljoen 60-plussers zijn, waarvan 150 miljoen 75-plussers. China is altijd al door een gerontocratie geregeerd, maar zullen de oudjes ook in staat zijn de akkers te bewerken en de fabrieken te bemannen?

China heeft in de afgelopen jaren zijn verzorgingsstaat grotendeels ontmanteld. Net zoals in de andere Aziatische landen verwacht de overheid dat de bejaarden door hun eigen familie worden onderhouden, zoals de traditie was. Maar die traditionele families zijn nu juist het slachtoffer geworden van de demografische veranderingen. Zoons blijven niet meer tot aan hun dood bij hun ouders wonen, zoals vroeger. De hele Chinese familiestructuur, die duizenden jaren heeft bestaan, verdwijnt, zegt Nicholas Eberstadt van het Amerikaanse *Enterprise Institute*. De kleine keizertjes, de gouden generatie van de éénkindpolitiek, staan voor de taak om straks elk twee ouders te onderhouden en soms ook nog vier grootouders. Ze hebben geen broers en zusters, geen ooms of tantes en geen neven en nichten om ze te helpen. Eberstadt noemt het 'een slow motion humanitaire tragedie... Over twintig jaar al zal ruwweg een derde van de Chinese vrouwen die boven de zestig komen geen levende zoon hebben.' De traditionele familiezorg van vroeger zal verdwenen zijn in een tijd dat de Chinezen bijna twee keer zo lang leven als vorige generaties. En China staat niet alleen.

Op een avond sprak ik met een groepje landloze vrouwen op het platteland van Bangladesh. Mij leken ze op de laagste sport van de sociale ladder te staan, tot ze besloten me kennis te laten maken met

iemand die zo mogelijk nog slechter af was. We liepen over een donker landweggetje naar een klein hutje waar de muskieten luid zoemend door het kapotte vliegengaas in en uit vlogen. In het hutje was net genoeg plaats voor een bed. En op het bed lag een oude vrouw onder vuile lakens. Ze was hulpeloos. Ze kon zich nauwelijks omdraaien en alleen fluisteren. Ze lag te sterven. Ze had geen familie en niemand om voor haar te zorgen, behalve die vrouwen die doelloos om haar heen redderden. Ze spraken over medicijnen. Maar ze hadden geen geld en geen idee of en hoe goede medicijnen konden helpen.

‘Ze heeft geen familie, dus wij zijn haar kinderen,’ zeiden ze, waarna ze eraan toevoegden dat ze ook probeerden te zorgen voor tien andere plaatselijke ‘senioren’ die alleen woonden. Ik moest denken aan een opmerking van de demograaf Jack Caldwell toen we elkaar bij hem thuis in Canberra spraken. Hij vroeg zich weleens af of het geboortecijfer in Bangladesh niet te laag was nu. ‘Die mensen zijn nog steeds straatarm. Ze hebben nog steeds kinderen nodig om water voor ze te gaan halen en voor ze te zorgen op hun oude dag.’ Nu zag ik de schrijnende waarheid met eigen ogen. Ik stelde me al voor dat dit zielige tafereel zich in de komende decennia tientallen miljoenen keren zal herhalen in Bangladesh en de rest van Azië, en honderden miljoenen keren in de hele vergrijzende wereld. Doodgaan is nooit leuk. Maar doodgaan in zulke Dickensachtige omstandigheden en zo massaal, daar word je stil van.

Maanden later bracht ik een bezoek aan een tehuis voor dakloze oude mannen van het Rode Kruis in een arme, gevaarlijke uithoek van Panama-Stad. Als we aan bejaarden denken, denken we meestal aan vrouwen, want daar zijn er meer van. Maar veel mannen die bejaard worden staan er nog slechter voor dan vrouwen. Vooral als ze geen familie hebben.

Er waren er ongeveer 60, allemaal 60-plussers, in één slaapzaal. Ze hadden ieder een bed en een klein metalen kluisje voor hun bezittingen. De meesten zaten naar de tv in de hoek te kijken, het enige andere meubelstuk. ‘We geven ze te eten, we kleden ze en we begraven ze,’ zuchtte Ada Guzman, mijn vrouwelijke gids. Ze zei het zonder venijn, maar wel met een dosis cynisme. De meeste van die mannen hadden wel familie, zei ze, maar ‘ze zijn de straat op geschopt. Vroeger, toen ze jonger waren, waren het seksisten. Macho’s. Nu willen hun vrouwen ze niet meer en hun kinderen ook niet. Alleen hun moeders geven nog om ze, maar die zijn er niet meer, dus nu hebben ze niemand meer. Ze krijgen nooit bezoek.’

Het was niet helemaal waar wat ze zei. Er waren vaak andere redenen waarom ze van hun familie waren vervreemd. Antonio Idalgo was 88 en zat al 20 jaar in het tehuis. Hij was trots op zijn Engels, dat hij tachtig jaar geleden op de *Pan-American School* had geleerd, waar zijn vader les gaf. Later werkte hij als boekhouder voor Chiriqui Land, een bananenmaatschappij. Doordat hij op de plantages van de maatschappij woonde, 'werd ik een vreemde voor mijn familie,' vertelde hij me. Maar hij was geen willig slachtoffer van de omstandigheden. 'Ik doe klusjes. Ik verkoop kauwgum en snoep op straat en ik besteed mijn geld aan vriendinnen en lotjes van de loterij.'

Vlakbij zat Juan-Paulo op een barkruk met zijn overhemd uit zijn broek door een vergrootglas een strijplaatje te lezen. 'Hij zit altijd te lezen,' zei Ada. Juan-Paulo zat nog maar twee jaar in het tehuis. 'Ik werkte vroeger buiten de stad op een wijngaard,' zei hij. 'Ik bracht de perceelgrenzen in de bergen in kaart en ik woonde op de wijngaard. Ik zit hier omdat ze mijn huis afbraken toen ik niet meer voor ze werkte.'

Het huis had een wachtlijst, maar Ada zei dat ze moeilijk aan het geld konden komen om het tehuis open te houden. Ze hielden fancy-fairs om aan geld te komen. 'De mensen willen wel geld geven voor kinderen, maar niet voor bejaarden, zeker niet voor oude mannen.' De enige troost van die mannen waren hun vriendinnen. De meeste zeiden dat ze er één of twee hadden. Misschien. Er zijn er een heleboel. Vrouwen worden gemiddeld tachtig in Panama, zes jaar ouder dan mannen. Maar Ada vroeg zich af hoe oprecht die vrouwen zijn. 'Vrouwen van de Dominicaanse Republiek komen hier. Ze proberen de mannen zover te krijgen dat ze met hen trouwen zodat ze aan de papieren kunnen komen om in Panama te blijven. Het is hier beter dan daar.'

Nu al leeft iets meer dan de helft van de bejaarden in de wereld in de ontwikkelingslanden. Tegen 2050 zullen er 1,5 miljard mensen van boven de 65 zijn, van wie 1,2 miljard in het deel zullen leven dat nu arm is. 'De bejaarden zijn de armsten in alle ontwikkelingslanden,' zegt Sarah Harper van het *Oxford Institute of Ageing*. 'Ze hebben overal het laagste inkomen, de minste scholing en ze zijn het minst geletterd. Ze hebben te weinig spaargeld, te weinig spullen en land, ze hebben te weinig vaardigheden of kapitaal om in productieve activiteiten te investeren, en ze hebben maar een beperkte toegang tot de arbeidsmarkt of pensioenen of andere uitkeringen.' Velen zijn ook ziek en alleen. Met weinig of geen kinderen om op hun oude

dag voor ze te zorgen zijn ze slachtoffers, zou je kunnen zeggen, van hun berusting in de politiek van de overheid die bedoeld was om de gezinnen te verkleinen.

Misschien is euthanasie de enige uitweg, zeggen de demografen triest. In China praten de artsen er tegenwoordig openlijk over. In hun vakbladen staat dat *anlesi* ofwel 'rustige dood', wijd verbreid is in de ziekenhuizen. Is dat alleen maar een kwestie van mensen laten sterven die pijn lijden of is er meer aan de hand? In 2007 kopte de *China Daily* vragend: GENADIG OF MEEDOGENLOOS? ROEP OM EUTHANASIE SCHRIKT CHINA OP. Margaret Sleeboom-Faulkner van de Universiteit van Leiden heeft gewaarschuwd dat 'de zwakke gezondheidszorg voor terminale patiënten in China' vroeg of laat tot 'excessen' zal leiden. Zullen de Chinese leiders zich ooit gedwongen zien euthanasie verplicht te stellen, zoals hun voorgangers ooit geboortebeperving verplicht stelden?

Zorgelijker nog – op zijn minst – is de suggestie van de futuroloog Jesse Ausubel dat onze groepspsychologie weleens zou kunnen veranderen, nu meer dan de helft van de bevolking voorbestemd is om enig of oudste kind te zijn. 'Oudste kinderen zijn gehoorzaam, terwijl de jongere geboren rebellen zijn,' zegt hij. De creativiteit zou verloren kunnen gaan als we allemaal conformistische enige kinderen worden. Hij vreest ook dat onze oudere samenlevingen, ontdaan van hun jeugdig elan, het eenvoudig zullen opgeven en wegwijnen, zoals sommige Afrikaanse stammen die geconfronteerd worden met de moderne wereld. Homo sapiens zou het loodje kunnen leggen, niet met een grote klap maar met een incontinent zuchtje.

Of is er een alternatief? Gloort er licht achter de donkere wolken? Ja.

27 GRIJS IS NIET ALTIJD SOMBER

In 1965 zongen The Who dat ze hoopten dood te gaan voordat ze oud werden. Nu zijn de rocksterren die de drugs en de snelle auto's hebben overleefd oud en rock-'n-rollen gewoon door. Ze gebruiken vaker een condoom dan een stomazakje. Mick Jagger is nog steeds een sekssymbool op een leeftijd die hem ooit tot een krachteloos oud mannetje zou hebben gemaakt. Hij lijkt totaal niet op een 'afhankelijke' bejaarde, hoewel hij volgens de demografische gegevens wel in die categorie thuishoort. Ook sommige oude vrouwen hebben dat. Begin 2009 ging Tina Turner in Londen dansend op hoge hakken en met een decolleté tot aan haar navel het podium op. Ze was bijna zeventig. En het zijn niet alleen de rocksterren. Zoals Guy Brown, een expert op het gebied van levensduur aan de Universiteit van Cambridge welhaast verlekkerd opmerkte: 'Dame Helen Mirren heeft op haar 63ste weinig gemeen met een honderdjarige op de dementie-unit van een bejaardentehuis.'

De bejaarden worden steeds actiever, assertiever en onafhankelijker. En het lijkt erop dat hun aantallen de samenleving zodanig veranderen dat ze daarvoor ook steeds meer de ruimte krijgen. Ze vullen de bibliotheken en de gehoorzalen die ooit bomvol zaten met melkmuilen. Vaak bestaat het beste publiek dat naar mijn lezingen komt niet uit studenten, maar uit recalcitrante grijze koppen met een discussietechniek die ze geleerd moeten hebben op de campussen van de jaren zestig. Ze demonstreren en ze lopen marathons, ze skateboarden en ze speculeren op de aandelenmarkt. Dan kun je toch niet zeggen dat de ouderen een bedreiging vormen voor de maatschappij van de toekomst? Ze bieden een kans, ze vormen een nieuwe hulpbron die moet worden aangeboord.

Demografen hebben het vaak over de bejaarden die een torenhoge 'afhankelijkheidsratio' creëren. Dat er steeds meer oude mensen komen die moeten worden verzorgd met het geld dat verdiend wordt door steeds minder werkende volwassenen. Maar dat is een eenzijdig-

dige analyse. De demografen hebben zich vastgereden in hun eigen gebaande paden. Er komen weliswaar steeds meer oude mensen die onderhouden moeten worden, maar ze vergeten dat er ook steeds minder kleine kinderen zijn die moeten worden verzorgd. Ze vergeten dat we nu de vruchten plukken van een veel grotere economische rol van vrouwen in de maatschappij. Ze vergeten dat we tegenwoordig veel minder tijd hoeven te verspillen aan ziek zijn. Al die factoren verhogen de capaciteit van de maatschappij om voor haar bejaarden te zorgen. Maar bovenal hebben de demografen de neiging om over het hoofd te zien dat de bejaarden van tegenwoordig niet meer die van vroeger zijn. Ze hebben veel minder verzorging nodig en kunnen een grotere bijdrage leveren aan de maatschappij.

Een paar slimmeriken zagen dat al aankomen. Toen de quaker-activiste Maggie Kuhn in 1972 de *Grey Panthers* ('Grijze Panters') oprichtte, had ze door wat het radicale potentieel van de senioren in de samenleving was. 'De ouderen hebben het voordeel van levenservaring, ze hebben de tijd om dingen te doen, ze hebben het minst te verliezen als ze hun nek uitsteken en ze verkeren in een volmaakte positie om het algemeen belang te dienen.'

In China worden de meeste van de vele demonstraties door benadeelde arbeiders in industriële afbraakcentra georganiseerd door ouderen die hun achterstallige pensioen opeisen van failliete ondernemingen in geprivatiseerde sectoren. Die strijdlustige oude helden uit een voorbije tijd zijn niet bang voor de staat. Ze hebben het allemaal al meegemaakt, van de revolutie van 1949 tot de Grote Sprong Voorwaarts in de jaren 1950, tot de Culturele Revolutie van de jaren 1960 en de nieuwe kapitalistische revolutie. Velen van hen maakten deel uit van de Rode Gardisten van Mao en weten nog hoe arbeiders vereerd werden en hun fabrieken glanzend nieuwe socialistische ondernemingen waren. Zoals een jonge demonstrant bewonderend opmerkte: 'Oudere arbeiders zijn niet bang. Ze zien geen verschil tussen doodhonger en gedood worden.'

De langlevensrevolutie heeft nog een lange weg te gaan. Medische experts denken dat een levensverwachting van negentig of meer wel dra de norm zal zijn, doordat de gezondheid van bejaarden steeds meer verbetert. De mensen die vanwege hun leeftijd nu nog beschouwd worden als afhankelijke, zwakzinnige stompers zullen in de toekomst slim, scherp en aan het werk zijn. Of als ze niet werken, dan verrichten ze de sociale activiteiten die vroeger door huisvrouwen gedaan werden.

Deze verlenging van het leven en het werk van de best gekwalificeerde en meest ervaren individuen in de maatschappij is in potentie een geheel nieuw en omvangrijk demografisch reservoir. Net zoals de 'jeugdbult' van vroeger kunnen we de 'grijze bult' van nu en in de toekomst zien als een bedreiging of als een belofte. Als we hem zien als een bedreiging, zal de maatschappij op de klippen lopen, maar als we hem benutten, zijn de mogelijkheden eindeloos. Er zijn nu al miljoenen gepensioneerden in de middenklasse die door blijven werken, van lucratieve consultancy tot liefdadigheidswerk. Vaak is het allebei. Vaak zijn ze veel waardevoller voor de maatschappij dan de jongeren die hen volgens de demografen moeten onderhouden.

Het idee van een pensioengerechtigde leeftijd werd in de jaren 1880 bedacht door de Duitse kanselier Otto von Bismarck, die een bepaalde grens moest trekken vanaf wanneer een soldaat recht had op een oorlogspensioen. De manier waarop dat gedaan werd was nogal cynisch. Hij koos 65 jaar omdat zijn officieren hem hadden verteld dat dat de gemiddelde leeftijd was waarop oude soldaten stierven. Voor vrouwen werd de leeftijd op 60 bepaald, hoewel vrouwen langer leven, en sindsdien zit hij daarop vast. Maar die leeftijd wordt steeds arbitrairder. Mannen kunnen tegenwoordig rekenen op een pensioentijd van ruim 20 jaar en vrouwen haast van 30 jaar. Veel mensen willen tegenwoordig langer doorwerken, maar mogen niet.

Er zijn steeds meer landen, waaronder Nederland, waar het idee van gedwongen pensionering opnieuw onder de loep wordt genomen. Maar het zal niet lang meer duren of van ouderen wordt verwacht dat ze langer doorwerken. En waarom ook niet? De Britse journaliste Katharine Whitehorn, die zelf tachtig is, maar nog steeds doorramt op haar laptop, zegt het zo: 'De tijd dat je begon met werken als je begin twintig was, een soort seniorenstatus bereikte op je vijfenveertigste, en met pensioen ging op je zestigste is duidelijk voorbij. Het lijkt zonneklaar dat de ouderen langer zullen moeten doorwerken, en het zou mij verbazen als iemand van onder de zestig zou denken dat iemand van boven die leeftijd maar op hun kosten mag gaan zitten niksen.'

Sommige kankerpitten onder de oude mannetjes en vrouwtjes zullen misschien tegensputteren dat ze door moeten blijven werken. Maar ze zouden zich juist vrijwillig beschikbaar moeten stellen, in ruil voor wetten die de leeftijdsdiscriminatie opheffen die de arbeidsvregde van veel oudere werknemers verpest. Ze zouden moeten ijveren voor een New Deal voor de ouderen, waarbij de maatschappij ze

niet langer marginaliseert, maar de huizen, de steden, de werkvloeren en de werktijden aanpast aan hun fysieke en esthetische behoeften.

Anderen maken zich zorgen dat een ouder arbeidsleger minder scherp zal zijn, minder flexibel. 'Belangrijke innovaties en grote ontdekkingen worden meestal gedaan op een leeftijd tussen de 30 en de 50, waarbij de creativiteit piekt tussen de 35 en de 40,' zegt Nicholas Eberstadt. Met het verouderen van de samenleving 'zal de groep met de kritische innovatieleeftijd kleiner worden'. Maar uit onderzoek blijkt dat ondernemingen met een behoorlijk percentage oudere werknemers productiever zijn dan die met een meerderheid van jongeren. 'Sta er eens bij stil wat het zou kunnen betekenen,' zei een academicus, 'als de Edisons en de Einsteins van de toekomst, de dokters en de technici, de kunstenaars en de ingenieurs ons 20 tot 30 jaar meer leven te bieden hebben.'

De meeste Europese bejaarden lijken meer op Ushi in Japan dan op de wegwijnende vrouw die ik in Bangladesh ontmoette, of op Antonio in Panama-Stad. Gemiddeld woont maar één op de twintig in een bejaardentehuis. Ze zijn waardevol en geen afschrijvingspost. Ze staan ons met raad en daad terzijde, ze zijn onze maatschappelijk werkers en buurtwachten, de verzorgers van andere bejaarden en zelfs onze agitatoren – de cement die onze bezige samenleving bijeenhoudt.

Dat geldt ook in toenemende mate voor sommige ontwikkelingslanden. Ik werd getroffen door de onverwachte betekenis die oude mensen kunnen hebben voor arme landen toen ik Zuid-Afrikaanse townships bezocht voor *HelpAge International*. Het hiv-virus heeft een spoor van vernieling getrokken door de stedelijke kerngebieden van Zuid-Afrika. Met een kwart van de volwassenen die besmet zijn is de levensverwachting gedaald van 60 naar onder de 50. Begrafenissen van jonge ouders zijn aan de orde van de dag. Ze hebben meer dan een miljoen wezen achtergelaten. De gewone bevolkingsspiramide is veranderd in een zandloper, met een heleboel bejaarden en jongeren, maar weinig mensen daar tussenin. Dus zijn het de grootouders die voor de kinderen moeten zorgen. Tienduizenden opa's en oma's hebben eerst hun eigen gestorven kinderen opgevoed en zorgen nu voor hun kleinkinderen. Veronica Khosa, een wijkverpleegster, vertelde me: 'Van de 180 met hiv besmette gezinnen waar ik voor werk, zijn er ruim honderd die door de grootouders worden verzorgd.'

Lembe woont in Emmerdale, een township vlak buiten Johannesburg. Op haar 68ste kon ze nauwelijks nog lopen, ook niet met een

stok. Ze had alle drie haar dochters verpleegd toen die aids kregen. Nu waren ze dood. Ze betaalde nog steeds de schuld af van de begrafenis van de laatste dochter die was overleden. Intussen zorgde ze voor drie kleindochters en maar liefst zes kleinzoons in een klein hutje met drie kamers. De kleinkinderen staken in koor de loffrompet over haar. Zijn er nog minpuntjes? vroeg ik. Ja, zei een van de kleinzoons. 'Oma kan niet voetballen.'

Maria is midden zeventig en woont in Mamelodi, ten noorden van Pretoria, met haar dochter Margaret. Zij tweeën zorgden voor de vier kleinkinderen van Maria en de vier achterkleinkinderen die door de twee dochters van Margaret waren achtergelaten. Beide dochters waren twee jaar vóór mijn bezoek aan aids gestorven. De vaders van de kleinkinderen woonden in de buurt, maar boden geen hulp. Eén was hiv-positief en zou waarschijnlijk gauw doodgaan. Niemand had werk. Deze menagerie van tien mensen, verdeeld over vier generaties, woonde bij elkaar in Maria's huisje. Hun voornaamste inkomsten was het ouderdomspensioen van Maria en de verhuur van een schuur achter haar huis.

En ik ontmoette Molly en haar man in Elim, vlak bij de grens met Zimbabwe. Ze waren 72 en 63 jaar oud en woonden samen met twee dochters, van wie er één duidelijk geestelijk gestoord was, plus hun drie kinderen en nog vijf andere kleinkinderen, de nakomelingen van twee andere dochters die aan aids waren gestorven. Ook hun enige inkomen was het staatspensioen. 'Je kunt kinderen niet op straat zetten, die heeft God je geschonken,' zei Molly. Lembe, Maria en Molly afhankelijk? Kom nou! Hun samenleving zou niet zonder ze kunnen.

Oude mensen zijn naast verzorgers ook consumenten. In de rijke landen is die zogenaamde 'zilveren markt' enorm groot. Iedereen die weleens naar de Amerikaanse televisie heeft gekeken, kent de constante reclame gericht op de ouderen, van viagra tot *retirement homes*. De oudjes hebben spaargeld op de bank en pensioenfondsen en geld van de verkoop van de grote huizen die ze niet meer nodig hebben. Al dat geld is beschikbaar voor aankopen en investeringen. Toen de binnenlandse economie van Japan in de jaren 1990 vrijwel tot stilstand kwam, bleef het land de grootste exporteur van kapitaal in de wereld – grotendeels dankzij het spaargeld van de gepensioneerden dat verdiend was in de bloeitijd van de Japanse industrie. Nu financieren ze staalfabrieken in Maleisië, bosprojecten op Borneo, mijnen in Indonesië en elektronicafabrieken in China. Het is niet te ver gezocht

te zeggen dat het weleens het spaargeld van de ouderen zou kunnen zijn dat de wereldeconomie na de recessie op de been houdt. En de rijkdom van de oudjes zal uiteindelijk allemaal vrijkomen voor de volgende generatie, voor de eigen familie, of door belastingheffing aan de maatschappij als geheel.

In laatste instantie is de opkomst van de ouderen geen kwestie van economie of pensioengerechtigde leeftijd of de verzorgende taak van de oudjes. Het gaat om de *Zeitgeist* van de maatschappij, haar culturele en sociale voedingsbron. Theodore Roszak, een historicus van de staatsuniversiteit van Californië en auteur van *The Longevity Revolution* ('De ouderdomsrevolutie'), is een van de meest gepassioneerde en effectieve pleitbezorgers van de voordelen van ouder worden. Hij schreef me een keer een schitterend sarcastische brief toen ik me in een artikel had laten ontvallen dat een verouderde samenleving weleens in de problemen zou kunnen komen. 'We moeten eindelijk eens gaan inzien dat langer leven tot de grootste collectieve verworvenheden van de industriële revolutie behoort,' schreef hij. 'Ouder worden is het allerbeste wat de moderne wereld is overkomen, een culturele en ethische verschuiving naar meer oordeelkunde, als je het mij vraagt.' Bij nader inzien vind ik dat hij gelijk heeft. Veel van wat we nu zaligmakend vinden zal veranderen met de opkomst van de gerimpelden, zegt Roszak. 'Dit is onbekend terrein. De mens heeft nog nooit in een maatschappij geleefd met meer leden boven de vijftig dan eronder.' Met de stamoudsten in de meerderheid.

Er zitten allerlei ironische kantjes aan dit verhaal. Het ziet er naar uit dat de babyboomers van de tweede helft van de twintigste eeuw, die de cultus van de jeugd tot ongekende hoogte hebben opgevoerd, de pioniers zullen worden van het tijdperk der ouderen. Die generatie, die Woodstock en de hippies heeft voortgebracht, The Beatles en Bill Clinton, was misschien inderdaad uniek doordat ze de cruciale jaren van de volksbeving omspande en het verloop ervan bepaalde. Roszak, aartsvoorstander van de voordelen van het komende tijdperk der ouderen, was zelf een van de sterren en chroniqueurs van die generatie, met boeken als *The Making of a Counter Culture**, dat in 1968 verscheen. Nu gaat hij prat op zijn grijze haren en verklaart dat de babyboomers 'de wereldwijde industriële hegemonie tot zijn hoogte-

* In Nederland verschenen onder de titel *Opkomst van een tegencultuur*, Meulenhoff, Amsterdam 1971.

punt hebben gebracht... nu is het hun taak de nieuwe dominantie van de senioren in te luiden.'

In nomadische samenlevingen werden de ouden van dagen simpelweg achtergelaten om te sterven. In agrarische maatschappijen werden ze in leven gehouden om het land te bewerken. In de industriële maatschappij werden ze in bejaardentehuizen gestopt. In onze verouderende postindustriële wereld zullen de bejaarden voor het eerst de baas zijn. De gevolgen daarvan zijn ingrijpend. Roszak voorziet een meer zorgzame wereld. 'Ouderen hebben niet veel op met een meedogenloze maatschappelijke moraal,' zegt hij. 'Ze zullen eerder een omgeving creëren waarin goedheid het best gedijt.' Als dat geen goed nieuws is...

Hoe ouder we worden, hoe minder vatbaar we zijn voor de nieuwste hebbedingetjes – of het nu militair speelgoed is of Playstations – en voor overconsumptie. Hoe ouder we worden hoe meer prijs we stellen, schijnt het, op de mooie en duurzame dingen des levens. Het gevolg kan zijn dat we minder beslag leggen op de hulpbronnen van de wereld, door minder te consumeren en door meer aandacht te besteden aan schone lucht, grotere biodiversiteit, vruchtbaarder land en een voorspelbaarder klimaat.

De *Commission on Global Ageing* maakt zich zorgen dat in een oudere maatschappij 'de strijdkrachten een chronisch tekort aan mankracht zullen hebben... een door ouderen gedomineerd electoraat is wellicht meer risicomijdend en schuwt beslissende confrontaties in het buitenland.' Maar daarmee gaan ze er kennelijk vanuit dat in het tijdperk der ouderen de mensen zich nog steeds gedragen als door testosteron gedreven twintigers. In plaats daarvan zouden minder hormonen in de internationale betrekkingen en een paar meer uit de weg gegane 'beslissende confrontaties' weleens heel goed kunnen zijn. Verstandiger is dat de commissie opmerkt dat individuen zich naar verwachting 'op hun vijftigste niet meer gedragen of ze dezelfde gevoelens hebben als op hun twintigste – en op hun tachtigste ook niet meer zoals op hun vijftigste. Dat geldt ook voor de maatschappij als geheel. Hoe zal het zijn om in een maatschappij te leven die veel ouder is dan we ooit gekend of voor mogelijk gehouden hebben?' Als het enigszins op Ogimi lijkt, dan is het vitaal, zuinig en dik in orde.

28 DE PIEKPOPULATIE VOORBIJ

Ook al voordat iemand ooit van een bevolkingsexplosie had gehoord begon het aantal kinderen per vrouw in de wereld te dalen. Het vruchtbaarheidscijfer piekte in de jaren 1950 tussen de vijf en de zes. Sindsdien is kinderen krijgen uit de mode geraakt en is ouder worden in. Tegenwoordig krijgt een vrouw gemiddeld 2,6 kinderen en het percentage van de wereldbevolking onder de vijf jaar is tien procent.

Kleinere gezinnen betekende niet meteen een vermindering van de bevolkingsgroei. Daar zorgde de gestegen levensverwachting voor – tezamen met de babyboomers die volwassen werden en zelf gezinnen gingen stichten. Het tempo waarin de wereldbevolking groeide, piekte pas aan het eind van de jaren 1960. Joel Cohen, een van de meest vooraanstaande demografen, zegt: ‘Onze nazaten zullen de piek van de jaren 1960 beschouwen als de meest significante demografische gebeurtenis in de geschiedenis van de mensheid, ook al hadden wij die hem hebben meegemaakt dat destijds niet door.’ Het piekpercentage van de bevolkingsgroei was 2,1. Sindsdien is het gedaald naar minder dan 1,2 procent.

Percentages zijn niet hetzelfde als absolute cijfers. Dus zullen sommigen meer historisch belang hechten aan 1987, het jaar waarin het aantal mensen dat er per jaar in de wereld bijkomen piekte. Aan het eind van dat jaar waren er 87 miljoen meer op aarde dan aan het begin. Tegenwoordig komen er elk jaar 78 miljoen mensen bij, een extra Amerika elke vier jaar. Maar ook dat getal is nu bezig aan een welhaast onvermijdelijke daling, waarschijnlijk eerst naar nul, om vervolgens tegen het midden van de eeuw negatief te worden. De laatste schok van de volksbeving zal waarschijnlijk een afnemende wereldbevolking zijn.

Er zijn al dagen geweest dat de wereldbevolking kleiner werd. Op tweede kerstdag 2004 kwamen een kwart miljoen mensen om in de tsunami in de Indische Oceaan. Gevoegd bij het normale dage-

lijkse dodencijfer van ongeveer 160.000 kwam dat neer op 400.000 doden, veel meer dan de 370.000 dagelijkse geboorten. Sommige landen slinken nu elk jaar. In 2008 waren dat er 26, met bovenaan de lijst Rusland, gevolgd door Montenegro, Bulgarije, Zimbabwe, Oekraïne, Letland en Swaziland. Vele andere zullen volgen.

Het duurde 130 jaar, van ongeveer 1800 tot 1927, om de wereldbevolking van een miljard op twee miljard te brengen, maar het duurde slechts 33 jaar om de drie miljard te bereiken, en dat was in 1960. De vier miljard haalden we in precies 15 jaar, in 1975. Het vijfde miljard kwam 12 jaar later, in 1987, net als de volgende miljard, in 1999. De impuls van een grote populatie jonge volwassenen in de vruchtbare leeftijd drijft het bevolkingstal nog steeds verder op. Maar toch zullen we er iets langer over doen om de volgende miljard te halen, waarschijnlijk 14 jaar, als we de verwachte zeven miljard in 2013 halen. Naar acht miljard kost waarschijnlijk 20 jaar of meer, als we daar al komen. Wolfgang Lutz in Wenen ziet al een piek in 2040, die dichterbij de 7 dan de acht miljard zal liggen, gevolgd door een scherpe daling naar misschien 5 miljard in 2100.

De piek in de bevolking komt echter waarschijnlijk veel eerder dan de meeste mensen denken. De kans wordt steeds groter dat de wereldbevolking later deze eeuw afneemt. De reden is dat het dalende vruchtbaarheidscijfer weldra het punt zal hebben bereikt waarop elke volgende generatie moeders kleiner zal zijn dan de laatste. Dan zal de demografische impuls negatief worden in plaats van positief. Hij zal de aantallen naar beneden drukken, vrijwel onafhankelijk van het aantal kinderen dat de individuele vrouwen krijgen, omdat het aantal vrouwen dat kinderen baart zelf daalt. Als elke generatie maar 1,6 kinderen per paar voortbrengt, dan produceren vijf vrouwen maar vier vrouwen voor de volgende generatie. Meisjes die nooit geboren worden kunnen geen kinderen krijgen. Het aantal vruchtbare vrouwen daalt en daalt en daalt.

De weg is geëffend voor het pieken en dalen van het bevolkingstal. Europa is al over de piek heen. De inheemse bevolking zou in het midden van deze eeuw gehalveerd kunnen zijn. Met het huidige vruchtbaarheidscijfer telt Duitsland tegen 2100 waarschijnlijk minder oorspronkelijke bewoners dan het huidige Berlijn, en de bevolking van Italië zou kunnen teruglopen van 58 miljoen nu tot nog maar 8 miljoen. Zelfs als het vruchtbaarheidscijfer zich herstelt en oploopt tot 1,85 zal Oekraïne deze eeuw 43 procent van haar bevolking verliezen. Bulgarije en Georgië 34 procent, Wit-Rusland en Let-

land 28 procent en Roemenië, Rusland en Moldavië elk meer dan 20 procent.

Als de trend eenmaal in gang is gezet, zal hij moeilijk te stoppen zijn. Naast het feit dat samenlevingen steeds minder potentiële moeders krijgen, kunnen ze kinderen ook ontwennen. Kinderen worden zeldzame, exotische, rare wezens. Dat zien we nu al gebeuren. Nog maar een paar jaar geleden werd je omringd door troepen luidruchtige kinderen als je in Italië een café binnenging. Nu zie je in de meeste gevallen alleen maar volwassenen, inclusief veel cappuccino drinkende jonge mannen en vrouwen die vroeger kinderen om zich heen hadden.

De wereld zal in de komende decennia iets moeten doen aan de gevolgen van de babyboom en de daaropvolgende babybust. Een van de meest controversiële gevolgen van de volksbeving is de nu al aanzwellende migratiestroom. Die wordt deels aangedreven door de obscene inkomensverschillen in de wereld, maar meer nog door de torenhoge verschillen in het geboortecijfer. Als sommige landen meer dan zes kinderen per vrouw krijgen en andere nauwelijks meer dan één, dan is de import en de export van mensen voor beide kanten een voor de hand liggende uitlaatklep. Europa en Oost-Azië hebben nu al heel hard buitenlandse arbeidskrachten nodig om hun samenleving en hun economie draaiende te houden. Ze moeten stoppen met net doen of het niet zo is.

Die stroom van mensen – tezamen met de al lang bestaande migratie naar Noord-Amerika – vind ik wel goed. Migranten zijn een belangrijk middel om de welvaart in de wereld tussen de rijke en de arme landen te verdelen. Aanvankelijk zullen de meeste migranten laag betaald werk doen, zoals in restaurants werken of bedden verschoneren, voor kinderen, zieken en bejaarden zorgen, groenten en fruit plukken, schoonmaken. Maar ze zullen ook steeds meer geschoold werk gaan doen, ze worden dokters en ingenieurs en advocaten en ambtenaren. Migratie wordt vaak gezien als een symptoom van wereldwijd oproer en onrecht. Maar dat is het vaak niet. Net zoals de migranten die in de afgelopen eeuwen uit Europa vluchtten en een ‘Nieuwe Wereld’ in Amerika stichtten, zo zullen ook de migranten van de eenentwintigste eeuw wellicht helpen om van de aarde een bewoonbaarder oord te maken. Als Amerika kan slagen als immigratieland, waarom dan niet de rest van de wereld?

De andere kritieke verandering is de veroudering. In de plaats van de ‘jeugdbult’ zal een ‘grijze bult’ komen. Maar in tegenstelling tot

de jeugdbult zal de grijze bult geen voorbijgaand verschijnsel zijn. Die zal permanent zijn, ook als de babyboomers van de twintigste eeuw dood zijn. Met een dalend vruchtbaarheidscijfer wordt de wereld steeds ouder en ouder.

Als de volksbeving voorbij is en de demografische tektoniek aan het eind van deze eeuw tot rust komt, zal de wereld er heel anders uitzien. Als we geen krachtige maatregelen hebben genomen om de natuurlijke leefomgeving te behouden en een stabiel klimaat te verzekeren, zullen we de aarde in een puinhoop hebben veranderd. In het ergste geval overschrijden we omslagpunten in het klimaat, waarna geen herstel meer mogelijk is. Maar de optimist in mij zegt dat we de aard van de crisis onder ogen zullen zien en de gelegenheid aangrijpen om onze consumptie te beperken en de industriële maatschappijen te herstructureren om de ergste milieurampen te voorkomen.

We beleven de grootste bevolkingsgolf in de geschiedenis van de mensheid. De volksbeving heeft ons al diepgaand veranderd en het eindspel zal ons zo mogelijk nog meer veranderen. De voortplantingsrevolutie heeft een grote economische activiteit, sociale mobiliteit en vrijheid ontketend – vooral voor vrouwen. Ruim vóór het einde van deze eeuw zal Homo sapiens – de onbezonnen, voortvarende, door hormonen gedreven jonge naakte aap van de twintigste eeuw – ouder zijn geworden en waarschijnlijk ook conservatiever, minder innovatief, saaier zelfs. Maar zo erg is dat niet. We hebben een adem-pauze nodig. Een stabiele, bezadigde maatschappij die zijn puberale rusteloosheid achter zich heeft gelaten en het op middelbare leeftijd rustiger aan gaat doen. Dat klinkt aantrekkelijk.

Onze wereld zal zeker dichterbevolkt zijn, maar ook minder hec-tisch en hopelijk humaner – een wereld die vriendelijker, wijzer en groener is. Het zal waarschijnlijk niet het Utopia zijn van Malthus' oude tegenstrever William Godwin: 'Een volk van mannen en geen kinderen, zonder oorlog, misdaad of overheid... elkeen zal het welzijn voor allen nastreven.' Maar wellicht kunnen we, behalve op zijn wens dat 'de behoefte aan seks' zal afnemen, op zijn droombeeld blijven hopen.

Onze soort heeft al drie grote bevolkingstoenames in de geschiedenis gekend. Elk daarvan ging gepaard met technische innovatie die het aantal mensen dat op aarde kon leven vergrootte. Eerst kwamen de werktuigen, toen de landbouw en meest recentelijk de industrialisatie. Die hebben ons van 10 miljoen mensen 10.000 jaar geleden

op 7 miljard nu gebracht. Maar daar tussenin zijn er lange perioden geweest van een betrekkelijk stabiele wereldbevolking. Nu ziet het ernaar uit dat we weer terugkeren naar een stabielere periode. Maar bij elke golf veranderen we. Niet alleen onze technologie verandert. Ook onze demografie verandert.

In het verleden werden die stabiele perioden steevast gekenmerkt door hoge sterftcijfers en hoge geboortecijfers en een mannelijke dominantie. Nu hebben we de kans op een toekomst met een laag sterftcijfer en een laag vruchtbaarheidscijfer. En het einde van het patriarchaat. De stamoudsten kunnen opnieuw een centrale rol gaan spelen. Maar deze keer worden ze niet alleen vereerd, ze zullen ook de talrijkste groep in de maatschappij zijn. En naar alle waarschijnlijkheid zullen ze gedomineerd worden door vrouwen. Demografisch, en waarschijnlijk in vrijwel elk ander opzicht, zal het een heel andere wereld zijn. Naarmate ik ouder word, ga ik het een steeds betere wereld vinden, een wijzere, vriendelijkere en groenere wereld. Maar hoe dan ook, in de komende eeuw zal hij zijn beslag krijgen. Er is geen weg terug meer.